

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ У ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБОВОГО СКЛАДУ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКОЇ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ У ПЕРІОД ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ (1942–1944 рр.)

Проаналізовано роль та місце патріотичного та інтернаціонального виховання в Робітничо-Селянській Червоній армії в період 1942–1944 рр. Розкриті основні протиріччя, форми та особливості виховного процесу на конкретному історичному матеріалі.

Ключові слова: пролетарський інтернаціоналізм, російський патріотизм, партійно-політична робота.

З проголошенням незалежності України розпочався новий етап теоретичного переосмислення місця та ролі патріотичного виховання в системі виховної роботи в ЗС України. Відсутність державної ідеології, різне, навіть антагоністичне сприйняття історичних подій та постатей, формують досить еклектичну уяву про фундаментальні основи патріотичної ідеї в армії, що, відповідно, створює проблему комплексу подолання внутрішніх протиріч, які визначають різні підходи до оцінки історичного минулого та перспектив обрання вектору стратегічного бачення патріотичного виховання нації та її Збройних Сил.

Актуальність визначення основної ідеї патріотичного виховання у ЗС України впродовж майже двадцяти років займає значне місце у наукових дослідженнях історико-філософського напрямку. Особливо багато дискусій точиться навколо подій Великої Вітчизняної війни, яка, поряд з блискучими зразками героїзму, надала не меншу кількість зразків антипатріотичної поведінки воїнів.

В останні десятиріччя особлива увага російської та української історіографії звернена на дослідження особливостей функціонування та розвитку патріотичної ідеології, як структурного елементу духовного єднання нації та армії. У цьому контексті слід зазначити величезний науковий внесок у розробку історичних основ воєнно-державної складової патріотизму таких сучасних українських дослідників як В. Гриневич, М. Коваль, В. Король, О. Лисенко, Ю. Ніколаєць. Серед російських дослідників слід визначити наукові розробки Г. Айрапетова, В. Дайнеса, В. Золотарьова та багатьох інших.

Метою статті автор визначає висвітлення особливостей співвідношення національного та інтернаціонального у системі патріотичного виховання в Робітничо-Селянській Червоній армії у період ведення боїв на території України у 1942–1944 рр.

Особливе місце у формуванні патріотичної свідомості радянських воїнів займає період визволення України від німецько-фашистських загарбників.

Створення нових ідеологічних конструкцій системи патріотичного виховання в армії відбувалося через подолання старого новим, регресивного прогресивним, на принципово новій основі діалектичного заперечення. Це у своєму розвитку викликало відповідну систему протиріч, основними з яких були протиріччя між:

- врахуванням необхідності ефективного використання великоруської патріотичної складової в армії та інтернаціональним складом РСЧА;
- інтернаціональною формою патріотичного виховання у РСЧА та її національним змістом;
- загальнолюдськими цінностями патріотизму та їх класовим обмеженням у системі партійно-політичної роботи.

Система сил та засобів патріотичного виховання у РСЧА у період підготовки до визволення українських земель зазнала чергової реорганізації. 9 жовтня 1942 р., згідно указу Президії Верховної Ради СРСР, інститут воєнних комісарів був скасований, в армії та на флоті

вводилося повне єдиноначальство. У директиві ГоловПУ РСЧА № 158 від 10 жовтня 1942 р. «Про встановлення повного єдиноначальства та скасування інституту воєнних комісарів» зазначено, що оргштатні зміни не зменшують значення партійно-політичної роботи та її складової – патріотичного виховання, а навпаки, створюють принципово нові умови для конкретизації виховного процесу у РСЧА. Серед основних завдань армійського партполітапарату визначені боротьба за зміцнення військової дисципліни, підвищення авторитету командира [20, с. 180]. Відбувається конкретизація процесу воєнно-політичного виховання, його патріотичної спрямованості у системі командирського єдиноначальства. Більш того, діяльність партійно-політичного апарату орієнтується на підвищення рівня військової майстерності як необхідної якості ефективного виховного процесу солдата-патріота. «Не будучи військово підготовленим, – зазначає «Красная Звезда», – неможливо вести політичну роботу, неможливо бути ватажком червоноармійських мас» [3, с. 1].

На початок визволення України система патріотичного виховання у РСЧА остаточно перейшла на рейки російського патріотизму, з урахуванням класової складової радянського патріотизму. Пропагандистська машина набрала настільки потужні оберти пропаганди російських національних (особливо воєнних) традицій, історичного минулого Росії, що її вплив, у подальшому, визначав усі пріоритети патріотичного виховання в армії під час війни.

Актом відродження російських національних традицій стало затвердження Президією Верховної Ради СРСР 29 липня 1942 р. орденів Суворова, Кутузова та Олександра Невського [23]. Як зазначено у передовій органу НКО СРСР: «У військових орденах, затверджених радянським урядом у часи Великої Вітчизняної війни, втілені славні традиції могутньої російської зброї. Імена безсмертних захисників землі російської огортають їх героїчних нащадків, які відстоюють свободу та незалежність батьківщини» [18, с. 1].

Тут ми знову бачимо утилітарне-практичне використання російського патріотизму у залежності від розвитку воєнно-політичної ситуації. Цікава з цього приводу оцінка К.М. Симоновим причин введення іменних орденів російських історичних постатей. На його думку, Сталін «брав готову фігуру в історії, яка була...утилітарно корисна з точки зору сучасної політичної ситуації та сучасної політичної боротьби. Це можна прослідкувати по висунутих ним для кіно фігурах: Олександр Невський, Суворов, Кутузов, Ушаков, Нахімов. Причому,... у розпал війни при затвердженні орденів Суворова, Кутузова, Ушакова, Нахімова як орденів полководських на перше місце були поставлені не ті, хто більш залишився у народній пам'яті – Кутузов та Нахімов, а ті, хто вів війну та одержував блискучі перемоги на кордонах та за кордонами Росії... Полководські ордени, які були введені після перемоги під Сталінградом, були власне у такій послідовності: Суворов, Кутузов, Ушаков та Нахімов» [21].

Крім вказаних, існували проекти орденів Дениса Давидова, Петра Великого, Дмитрія Донського, Ломоносова, Багратіона, медалей «За визволення Орла», «XXV років РСЧА». Слід зазначити, що радянські громадяни вірно розуміли значення нагородної системи для патріотичного виховання воїнів. У фондах Центрального архіву МО РФ знаходиться багато звернень населення щодо введення нових нагородних знаків. 11 жовтня 1943 р. партторгом бюро Управління інспектування Червоної Армії Комаровим запропоновано начальнику управління П. Драчову клопотати перед вищестоящим командуванням про затвердження ескізу медалі «За визволення Києва» (одночасно з медалями за звільнення Мінська, Каунаса, Талліна, Риги, Кишинєва). 19 жовтня 1943 р., у листі Сталіну, офіцером навчального відділу Котласького воєнного училища, капітаном Луста О. Я. запропоновано введення «патріотичного ордену імені Зої Космодем'янської, яка є неперевершеним прикладом справжнього патріотизму та відданості своєму народу, це ім'я...вже слугує героїчним прикладом...будь-якому патріоту нашої країни». На основі історичного досвіду Російської імперії були запропоновані зміни у нагородну систему з введенням відзнак за вислугу років на військовій та цивільній службі [7, с. 86–87]. Ці пропозиції не були враховані, але факт їх виникнення свідчить про пробудження національної свідомості народу та його історичної пам'яті.

Цікаво, що нацистський пропагандистський апарат досить об'єктивно оцінював

прагматичне використання персоналій російської історії. Так, у донесенні уповноваженого міністерства рейху з окупованих територій Сходу при групі військ «Південь» від 22 жовтня 1943 р. зазначено: «Такі імена, як Петро І, Олександр Невський, Суворов стали підсилювальним підґрунтям для більшовицької пропаганди. Більшовики добре знають російську душу, тому і бореться Червона армія за честь «російської» зброї» [11, с. 295].

Вірогідно, найбільш яскравою ілюстрацією пропаганди російських воєнних традицій було запровадження 6 січня 1943 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про введення нових знаків розрізнення для особового складу» погонів, як елементу військової форми одягу. Також наказом НКО СРСР № 25 від 15 січня 1943 р. особовий склад РСЧА з 1 по 15 лютого 1943 р. був зобов'язаний перейти на носіння нових зразків форми одягу [19, с. 24, 30–31]. Відбувається остаточний перехід від класового заперечення традицій російської армії більшовиків часів Громадянської війни, з їх зневажливим ставленням до «золотопогонників», до офіційного визнання спадкоємності бойової слави російської зброї. За свідченнями Д. Ортенберга, Сталін, після вирішення питання щодо введення погонів в армії, зазначив: «Треба сказати, що погони не нами вигадані. Ми нащадки російської воєнної слави. Від неї не відмовляємося» [15]. ГоловПУ РСЧА в системі патріотичного виховання в армії активно використовувало тему введення погонів як відродження традицій російської армії. Цікава у цьому відношенні стаття колишнього генерала російської імператорської армії, на той час генерал-лейтенанта РСЧА, О. Ігнат'єва «Рядовий», яка була надрукована в літературно-художньому журналі ГоловПУ РСЧА «Красноармеец». Ігнат'єв підкреслює факт введення погонів в російській армії у 1801 р. та робить наступний висновок: «Вони (*погони* – автор) нагадають бійцям Червоної Армії про велике значення цієї традиційної емблеми військової честі» [8, с. 3].

8 листопада 1943 р. за постановою Президії Верховної Ради СРСР своєрідним аналогом Георгіївського хреста стає орден Слави з повним повтором кольорів георгіївської стрічки орденської колодки. Письменник Б. Горбатов таким чином прокоментував патріотичне значення цієї відзнаки, в якій відобразилася: «слава зброї нашої, слава предків наших... уся багатівікова слава російської зброї» [4, с. 14]. Згідно постанови Ради Народних комісарів СРСР від 21 серпня 1943 р. «Про невідкладні міри відродження господарства в районах, які визволені від німецької окупації», відбувається відкриття суворовських воєнних училищ за аналогом кадетських корпусів, куди, у першу чергу, приймаються діти загиблих військовослужбовців. На території УРСР сформовано Харківське суворовське училище (з 1947 р. – Київське) [12, с. 459].

Акцент робиться на національні риси російського солдата, основними з яких, на думку воєнних пропагандистів, є хоробрість, стійкість, ініціативність, скромність. Усе це лежить в основі патріотизму російського солдата. «Могутнє відчуття патріотизму, яке народжує ... ненависть до ворога та обумовлену самопожертву в ім'я обов'язку та військової честі» [16, с. 19]. Небувалого розмаху набуває пропаганда традицій російської армії. Нове наповнення отримують події російської воєнної історії та їх зв'язок із сучасністю у патріотичному вихованні воїнів. Активно використовуються історичні аналогії та паралелі. З цією метою згадувалися історичні події російсько-німецької війни 1756–1763 рр.: «Приклад предків, які штурмували Берлін... буде невідступно перед нами, перед кожним офіцером та бійцем Червоної Армії» [2, с. 16-17].

Особливе значення у патріотичному вихованні червоноармійців того періоду займають події Вітчизняної війни 1812 р. [1, с. 1-2], за допомогою яких робиться спроба пояснення «воєнного генія вождя народів» та його «стратегічної мудрості» провалів 1941 р. У 1943 р. закінчені зйомки фільму «Кутузов». Причому в фільмі відображені як і бойові дії, так і партизанський рух. Тема війни 1812 р. у масовій свідомості та вихованні червоноармійців підтримувалася виданням монографії Є. Тарле, мемуарів А. Коленкура та масою драматичних п'єс, у яких центральною фігурою був М. Кутузов [6, 150–151]. Друкована продукція ГоловПУ РСЧА теж робить основний акцент на події 1812 р. Наприклад, журнал «Красноармеец» за 1944 р. із 6 публікацій у рубриці «Із минулого російської армії й флоту», 4 рази звертався до теми 1812 р. [13].

Відбувається офіційне визнання спадкоємності бойових традицій російської та Робітничо-Селянської Червоної армій. У публікаціях журналу «Огонек» зазначено, що «Червона Армія... виправдала надії та довіру народу, примножила славу та велич російської зброї» [22, с. 2].

У військах масово розповсюджуються видання з науково-популярних серій «Великі люди російського народу», «Великі борці за російську землю», «Великі російські полководці». За неповними даними Всесоюзної книжкової палати, накладі окремих брошур з даної тематики виглядають наступним чином: Олександр Невський – 1210000 прим., Дмитрій Донський – 2937185 прим., Мінін і Пожарський – 1559500 прим., Полтавська битва – 750000 прим., взяття російськими військами Східної Пруссії під час Семирічної війни – 50000 прим., Суворов – 195000 прим., Кутузов – 390000 прим., Багратіон – 57000 прим., Адмірал Ушаков – 75000 прим., Адмірал Нахімов – 25000 прим. [17, с. 19].

Об'єктивно це викликало зростання інтересу офіцерів РСЧА до усіх сторін життя російського офіцерства. Цікаво, що найбільш розповсюдженими у офіцерському середовищі були саморобні «порадники» щодо поведінки офіцера у побуті та правила етикету при поведінці у суспільстві. Це було, насамперед, пов'язане з повною відсутністю знань у цій сфері у робітничо-селянських офіцерів та нормальною реакцією людини на цінності західного світу при виконанні визвольної місії РСЧА у Європі. Причому масштаби розповсюдження цієї саморобної продукції навіть викликали занепокоєння політапарату РСЧА. 17 квітня 1944 р. ГоловПУ РСЧА була відпрацьована директива № 02 (*звертаю увагу на надання грифу таємності - автор*) «Про заборону видання друкованих та рукописних праць, які визначають поведінку офіцерів на службі та в побуті». Звертається увага на розповсюдження цих праць серед офіцерського складу 4-го Українського фронту. Підкреслено, що поради щодо поведінки офіцера у побуті стосуються, насамперед, питань культури під час прийняття їжі, користування столовими приборами, норм вживання спиртних напоїв, розходу грошей та відносин з жінками. Вказано на спрощений підхід до цієї проблеми та визначена важливість розуміння того, що «основою основ військової вихованості та честі радянського офіцера є, насамперед, зразкове виконання ним свого службового обов'язку перед Батьківщиною, як того вимагають воєнна присяга та статuti Червоної Армії». Більш того, вимагалось негайне вилучення цієї саморобної продукції та її знищення [26, с. 271–272].

Але слід зазначити, що, незважаючи на досить прямолінійні дії політапарату щодо цих саморобних видань, ГоловПУ РСЧА зробило правильні висновки відносно заповнення цієї прогалини у суспільному запиті. У 1945 р. була видана книга О. Кривицького «Традиції російського офіцерства», де крім пропаганди суто бойового компонента, розглянуті окремо правила поведінки офіцера в побуті [14, с. 71–80].

Акцентуємо увагу на тому, що пропаганда бойових традицій російської армії, звернення до традицій російського воєнного патріотизму у РСЧА мало ще й антиколабораціоністську спрямованість. Це, насамперед, було пов'язано з агітаційно-пропагандистською діяльністю Комітету визволення народів Росії (КВНР) та патріотичним вихованням у його збройній складовій – Російській визвольній армії генерала А.А. Власова (РВА). Основою агітаційно-пропагандистської та виховної роботи була теза про те, що лише РВА може виступати у якості «законної спадкоємиці кращих традицій російської армії», у якій діють «принципи, традиції російського війська, яке стяжало багатовікову славу». Начальник штабу РВА генерал-майор Ф.І. Трухін 18 листопада 1944 р. вимагав від командного складу армії зробити «той здоровий патріотизм, на якому так сильно спекулюють більшовики, справжньою силою» збройних сил. «Тільки чесні патріоти, – казав він, – у змозі розглядати себе як спадкоємців великих справ і військової слави великих полководців Росії – Петра I, Суворова, Кутузова, Багратіона, Скобелева та Брусилова». Цікаво, що персоналізація «пантеону героїв» РВА повністю повторює імена патріотичного набору радянської партійно-політичної пропаганди. Існували особливості щодо патріотичного виховання льотного складу військово-повітряних сил (ВПС) РВА. Як приклади патріотичного служіння Батьківщині пропагандистський апарат РВА (як до речі й ГоловПУ РСЧА) використовував постаті дореволюційного пілота С. Уточкіна, героя I світової війни

штабс-капітана П. Нестерова та трагічно загиблого у 30-ті роки комбрига В. Чкалова. Але, у цьому ряду, на відміну від РСЧА, також стояв й репресований колишній заступник НКО СРСР, начальник ВПС Червоної армії командарм 2-го рангу Я. Алксніс. Відверто антисталінська спрямованість патріотичного виховання у РВА досить ефективно використовувала трагічні події громадянської війни, колективізації, сталінських репресій проти командного складу РСЧА. Іншою особливістю патріотичного виховання у РВА було те, що її пропагандистський апарат акцентував увагу на принципі націоналізму, на відміну від інтернаціональної основи патріотизму в РСЧА [5, с. 43, 131–132, 373].

Характерною особливістю патріотичного виховання у РСЧА було його класове обмеження. Підтвердження спадкоємності бойових традицій російської імператорської армії неодмінно обмежувалося класовим характером РСЧА та новим, більш високим, рівнем радянського патріотизму на основі інтернаціональної спільності радянських народів.

У доповіді начальника ГоловПУ РСЧА О. Щербакова 21 січня 1943 р. на урочисто-траурному засіданні, яке було присвячене ХІХ річниці з дня смерті В.І. Леніна, зазначено: «Історія Росії знає багато прикладів патріотизму, коли передові представники народу жертвували усім заради Батьківщини. Але історія ще не знала такого масового героїзму, такої єдиної думки усіх народів СРСР, котрі ми маємо зараз, у дні визвольної війни з німецькими імперіалістами». Вказані джерела сили та непереможності Радянського Союзу та його Червоної армії: визволення народів від експлуатації; союз робітників, селян та інтелігенції; рівність прав рас та націй; ліквідація вікової відсталості; морально-політична єдність навколо партії та Сталіна [24, с. 10–11].

Цікава у цьому контексті й стаття І. Константинова «Про тимчасові та постійно діючі фактори у війні». «Могутнім джерелом моральної сили Червоної Армії є її гаряча любов до Батьківщини, – стверджує автор, – глибоке відчуття патріотизму, яке надихає радянських воїнів. Російська армія завжди була сильна своїми великими патріотичними традиціями... Але ніколи ще відчуття патріотизму, любові до батьківщини не проявлялись з такою силою, як сьогоднішня героїчна боротьба Червоної Армії з німецько-фашистськими загарбниками. Сини усіх народів СРСР... спаяні єдиними почуттями любові та відданості своїй соціалістичній батьківщині» [10, с. 28–38, 32–33].

О. Ігнат'єв у статті «Таємниця перемоги» таким чином проводить зв'язок любові до російської батьківщини з класовою сутністю радянського патріотизму та воєнними успіхами: «Віра (у кінцевий успіх війни – автор) ...була тим сильніше, що вона була не сліпою, а свідомою, як свідомі стали усі наші почуття до Росії з хвилини Жовтневої революції» [9, с. 14].

Таким чином, апарат ГоловПУ РСЧА, спираючись на пропаганду патріотичних основ російського народу, тем не менш, посилено обмежував його класовими постулатами. Для пропаганди радянського патріотизму використовувалися постаті, які могли бути, хоча б умовно, віднесені до борців з царським режимом, або аполітичні особи. Аналіз редакторської політики журналу ГоловПУ РСЧА «Красноармеец» за 1944 р. свідчить, що у рубриці «Замечательные люди нашей Родины» було надруковано 17 біографій. Із них 6 присвячені письменникам, 3 – вченим, 2 – мандрівникам, по одному композиторам, художникам, політичним діячам (Б. Хмельницький) та революціонеру (Я. Свердлов) [13].

Отже, безпрецедентне звернення пропагандистського апарату РСЧА до використання бойових традицій російського народу у 1942–1944 рр. не мало аналогів ні в минулому, ні у майбутньому в радянській історії. Прагматичне використання патріотизму російського народу мало на меті досягнення стратегічного результату – перемоги над нацизмом. Для виконання цієї задачі комуністична верхівка, вже не перший раз, тактично поступилася догматами пролетарського інтернаціоналізму та соціалістичного вчення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Берков Е. Стойкость русских воинов (Бородинский бой, сентябрь 1812 года) / Е. Берков // Спутник агитатора. – 1942. – № 17. – С.18–22; Тарле Е. Михаил Илларионович Кутузов / Е. Тарле // Красноармеец. – 1943. – № 8. – С. 1–2.

2. Вишне夫斯基 В. Разгром немцев и взятие Берлина в войне 1756–1763 / Всеволод Вишне夫斯基 // Красноармеец. – № 13–14. – С. 16–17.
3. Военные знания политработника // Красная звезда. – 1942. – 296 (5360). – 18 декабря. – С. 1.
4. Горбатов Б. Орден Славы / Борис Горбатов // Красноармеец. – 1944. – № 1 – С. 14.
5. Гофман И. Власов против Сталина. Трагедия Русской Освободительной армии / Иоахим Гофман. – М.: Астрель, АСТ, 2005. – 536 с.
6. Дацишина М.В. Тема Наполеона и войны 1812 г. в советской и нацистской пропаганде в ходе Великой Отечественной войны / Марина Дацишина // Вопросы истории. – 2011 – № 6. – С. 149–156.
7. Иванов С.А. «Орден должен иметь глубоко патриотическое по своему значению содержание» / С.А. Иванов // Исторический архив. – 2009. – № 2. – С. 82–89.
8. Игнатьев А.А. Рядовой / А.А. Игнатьев // Красноармеец. – 1943. – № 1. – С. 2–3.
9. Игнатьев А.А. Секрет победы / А.А. Игнатьев // Красноармеец. – 1943. – № 5–6. – С. 14–15.
10. Константинов И. О временных и постоянно действующих факторах в войне / И. Константинов // Пропагандист. – 1943. – № 18. – С. 28–38.
11. Косик В.М. Україна в Другій світовій війні: Збірник документів / [упоряд. В.М. Косик]. – Л.: Жовківська книжкова друкарня вид-ва оо. Васильян «Місіонер»: Т. 3. – 1999. – 184 с.
12. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК в 16 т. 9-е доп. и испр. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 7. 1938 – 1945. – 574 с.
13. Красноармеец. – 1944. – № 23–24.
14. Кривицкий А. Традиции русского офицерства / А. Кривицкий. – М.: Военное издательство народного комиссариата обороны, 1945. – 107 с.
15. Ортенберг Д.И. Сорок третий: Рассказ-хроника / Д.И. Ортенберг. – М.: Политиздат, 1991. – 414 с. [Электронный ресурс] / Д. Ортенберг – Режим доступа до сайта: http://militera.lib.ru/memo/russian/ortenber_d_i3/index.html
16. Осипов К. Славные воинские традиции великого русского народа / К. Осипов // Пропагандист. – 1944. – № 3–4. – С. 19–28.
17. Патриотизм советского народа в годы Великой Отечественной войны: Методические рекомендации к курсам: «Отечественная история» и «Судьбы русской интеллигенции» / [Сост. И.В. Родионова]. – М.: Московский гос. ин-т электроники и математики, 2010. – 32 с.
18. Первые ордена Александра Невского // Красная Звезда. – 1942. – № 272 (5336). – 19 ноября. – С. 1.
19. Русский архив. Главные политические органы Вооруженных Сил СССР в годы Великой Отечественной войны: документы и материалы, 1941–1945 гг. Том 17–6 (1–2). / [Под общей редакцией генерал-майора В.А.Золотарева]. – М.: ТЕРРА, 1996. – 672 с.
20. Русский архив: Великая Отечественная: Т. 13(2–3). Приказы Народного комиссара обороны СССР. 1943–1945 гг. / [Под общей редакцией генерал-майора В.А.Золотарева]. – М.: ТЕРРА, 1997. – 456 с.
21. Симонов К.М. Глазами человека моего поколения [Электронный ресурс] / К.М. Симонов. – Режим доступа до сайта: http://www.hrono.ru/libris/lib_s/simonov12.php
22. Слава Красной Армии // Огонек. – 1944. – № 5–6 (870–871) – февраль.
23. Указы Президиума Верховного Совета СССР об учреждении орденов и медалей СССР (май 1942 г.– июнь 1943 г.). – М.: Тип. «Известий Сов. депутатов трудящихся СССР», 1943. – 63 с.
24. Щербаков А. Под знаменем Ленина-Сталина мы победим / А. Щербаков // Пропагандист. – 1943. – № 2. – С. 3–12.

Гула Р. Национальный и интернациональный аспекты в патриотическом воспитании личного состава Рабоче-Крестьянской Красной Армии в период освобождения Украины.

Проанализировано место и роль патриотического и интернационального воспитания в Рабоче-Крестьянской Красной армии в период 1942–1944 гг. Раскрыты основные противоречия, формы и особенности воспитательного процесса на конкретном историческом материале.

Ключевые слова: пролетарский интернационализм, русский патриотизм, партийно-политическая работа.

Hula R. National and international considerations patriotic education personnel workers and peasants Red Army in Ukraine during liberation 1942-1944 biennium.

The role and place of patriotic and international education in the Workers 'and Peasants' Red Army in the period 1942–1944. The basic contradiction of form and features of the educational process by concrete historical material.

Keywords: proletarian internationalism, russian patriotism, party-political work.

Одержано 23.11.2012